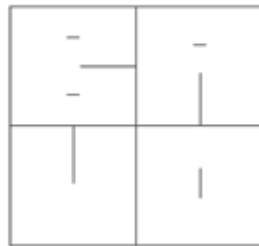

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ I
2023.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučni odbor | *Scientific Editorial Board*

Eđidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrić (Srbija),
Zlata Marjanović (Srbija), Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća
(Bosna i Hercegovina), Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora)

Urednici | *Editors*

Dušan Medin | Stanka Janković Pivljanin

Ministarstvo
prosvjete, nauke
i inovacija

Objavljeno uz podršku Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore
u okviru Konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti u 2023. godini

*Published with the support of the Ministry of Education, Science and Innovation of Montenegro
as part of the Competition for co-financing scientific research activities in 2023.*

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

I

PETROVAC NA MORU
MMXXIII

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika | 7 | *A Word from the Editors* | 10

KODOVI UMJETNOSTI | CODES of ART

Boris Kavur | The Dance of Dots and Lines: The Common Archaeological Unease with a Specific Aspect of Prehistoric Art | 15

Martina Blečić Kavur | *Efeb u aristokratskom lovu* iz Lisijevog polja | 27

Milena Ulčar | Refashioning the Reliquaries in the Early Modern Bay of Kotor | 45

SEMANTIKA PROSTORA | SEMANTICS of SPACE

Roberto Golović | From Rhizon to Risinium: Short Insights into Transformation of an Illyrian Capital to Roman Municipium from a Perspective of Urban Archaeology | 61

Gordana Ljubanović | Kako su u *Budvanskim analima* don Krsta Ivanovića antički Budvani postali Liburni | 75

Luka Rakojević | Život jednog trga: nikšićki trg kroz vrijeme | 87

RASLOJAVANJA i SPAJANJA | LAYERINGS & MERGINGS

Savo Marković | Prilog poznavanju višeg društvenog staleža Budve: Ferro i Barunović | 101

Mirjana Blagojević | O mirazu u Budvi, Kotoru i Paštrovićima u srednjem
veku | 131

Milko Štimac | Preteče akcionarstva u Boki prema ispravama kotorskih
notara | 143

Uputstvo za autore | 151 | *Guidelines for the Authors* | 153

KAKO SU U *BUDVANSKIM ANALIMA* DON KRSTA IVANOVIĆA ANTIČKI BUDVANI POSTALI LIBURNI

Gordana Ljubanović¹
JU Narodna biblioteka Budve
Odjeljenje za zavičajnu zbirku
Budva, Crna Gora

Sažetak: *Budvanski anali* don Krsta Ivanovića predstavljaju povest grada kroz tri knjige. U uvodnom delu rada predstavljen je put originala, prepisa i prevoda ovog dela. Uzrok za selektivni izbor u postojećem prevodu jeste činjenica da se pisac kao izvorom služio poznatim teorijama Mavra Orbina, koje su bez naučne podloge, te da određeni delovi stoga nisu vredni truda da se prevedu i pruže na uvid savremenom čitaocu. S obzirom na to da je u toku prevođenje integralnog teksta *Budvanskih anala*, pojavila se mogućnost da se isprati tok geopolitičkog lociranja Budve i njenog stanovništva u prošlosti. Čak i uz pretpostavku da se sve izložene tvrdnje ne zasnivaju na proverenim istorijskim informacijama, moguće je pratiti formiranje narativa i otkrivati mehanizme prenošenja tačnih informacija u kombinaciji sa istorijskim zabludama. Kao uzorak za ovo istraživanje uzet je odlomak iz drugog poglavlja prve knjige, gde se tvrdi da se Budva nalazila u Liburniji, odnosno Hrvatskoj. Za potvrdu se pozivaju stariji autoriteti, kao što je Plinije Stariji. Analiza navedenih izvora otkriva krupne faktografske greške. U zaključku se sugerije da treba uzeti u obzir društvenoistorijske okolnosti u kojima je ova hronika pisana, porodične okolnosti i obrazovanje Krsta Ivanovića, literaturu i geografske mape koje je mogao imati pri sebi. Izvodi se teza da autore i dela iz prošlih vremena ne treba posmatrati i ocenjivati iz perspektive savremenih metoda i naučnih saznanja.

Ključne reči: Krsto Ivanović, *Budvanski anali*, istorijska istina, Budvani, Liburni

¹ gordana.ljubanovic@nbbd.me.

UVOD

U malom, debelim zidinama opasnom gradu na jugoistočnom Jadranu, na udaljenoj periferiji poseda Mletačke republike i na samoj nemirnoj granici sa Turcima, mladi lokalni kanonik i gradski učitelj – u tom trenutku imao je 22 godine – piše istoriju svog grada. Godina je 1650, grad je Budva, a sveštenik – don Krsto Ivanović.

Krsto Ivanović (1628–1688/9) potomak je budvanske plemićke porodice o kojoj nema mnogo svedočanstava, najpre zbog toga što nisu sačuvane starije lokalne crkvene knjige. Poslednji njen pripadnik pominje se početkom XVIII veka. Prvih 25 godina života, prema dostupnim podacima, provodi u rodnom gradu, u neprekidnoj senci nesigurnosti i pretnje ratnim opasnostima, koje doživljavaju vrhunac izbijanjem Kandijskog rata 1645. godine. U želji da ga zadrži u gradu, budvanska opština ga postavlja za gradskog učitelja i kanonika u katedrali Sv. Ivana, međutim, Ivanović 1653. ili 1654. nepovratno odlazi u Italiju, prvo u Veronu, pa u Veneciju. Tamo će se uzdizati intelektualnim, društvenim i crkvenim lestvicama. Steći će doktorat prava „od oba zakona“ (crkveno i građansko pravo) u Padovi, postati član više akademija (Accademia Filarmonica, Accademia dei Temperati, Accademia dei Delfici), pisac poezije i libreta za muzičke drame, hroničar mletačkog teatra i kanonik bazilike Sv. Marka u Veneciji. Umro je u Veneciji i počiva pod raskošnim spomenikom za koji se sam pobrinuo za života. Nije poznata dalja sudbina njegove ostavštine: knjiga, rukopisa, lične prepiske i dokumenata.²

Osim tvrdnje Miloša Velimirovića da se Ivanović školovao u Italiji, nemamo nijedan dokumentovani izvor koji to potvrđuje. Njegov prijatelj Antonio Lupis u jednom pismu kaže: [dok je živio u Budvi] „Veoma je napredovao

u učenju [...]“³ Iz budvanskog perioda ostavio je nekoliko značajnih rukopisa. Prepisao je sa originala Statut Budve i time doprineo da se sačuva ovaj značajni srednjovekovni pravni dokument. Takođe je napravio prepis *Budljanske pjesmarice*, zbirke narodnih dramskih tekstova, skraćenih verzija prikazanja i lirike raznih bratovština. Najzad, ostavio nam je *Budvanske anale*, povest rodnog grada u tri knjige.

BUDVANSKI ANALI

Budvanski anali su donedavno u literaturi opisivani kao nepotpuni, jer se iz sačuvanih prepisa vidi da nedostaju poglavlja u prve dve knjige i cela treća knjiga. Jedan prepis, samo prve knjige, i to nepotpun, uradio je 1898. Budvanin Pavo Mikula, sa originala koji se čuvao u Arhivu u Kotoru. Taj prepis je danas u Državnom arhivu u Zadru. Drugi, sličan, nastao je dve godine kasnije, a uradio ga je njegov sin Nikola Mikula i nalazi se u Arhivu u Kotoru. Još dva, starija i nešto potpunija, nalaze se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. U ovom arhivu je i druga knjiga koju je prepisao budvanski vikar Petar Marković, 1713. godine.⁴

JU Narodna biblioteka Budve je 2017. počela s projektovanjem digitalne biblioteke, koja je postala funkcionalna 2018. godine. Osim druge građe, odlučeno je da se kreiraju tematske kolekcije značajnih pisaca rodnom iz Budve, koji su stvarali u daljoj prošlosti. To su bili, pre svih, dvojica hroničara ovog grada: don Krsto Ivanović i don Antun Kojović. Poštujući hronologiju, krenulo se prvo s prikupljanjem dela Krsta Ivanovića. Budući da je budvanska gradska biblioteka, uprkos bogatoj tradiciji prikupljanja knjiga na teritoriji opštine, koja je nažalost prekidana zbog ratova, paljevina i

² Osnovni podaci o životu don Krsta Ivanovića uzeti su iz: Velimirović 1963: 243–255; Luketić 1996: 323–335.

³ „Господин Д. Антонио Лупис Његовој екселенцији дон Карлу, принцу од Караре“, у: Ивановић 1996: 233.

⁴ Podaci o postojećim prepisima uzeti su iz: Vučković 1965: 623–652.

drugih okolnosti, suštinski biblioteka sa mladim fondom, rešenje se našlo u nabavci digitalnih verzija radova koji nedostaju. Prvi rukopis čija je digitalna kopija nabavljena bila je Ivanovićeva hronika *Rat Svete/Pravoverne lige protiv Turaka*. Sledili su štampani radovi, poezija, drame i *Minerva za stolom*, a onda je na red došlo da se stupi u kontakt sa Arhivom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) zbog nabavke prepisa *Budljanske pjesmarice* i *Budvanskih anala*.

U tom trenutku, Arhiv HAZU je mogao ponuditi samo da se dođe na lice mesta i fotografiše željena građa, pa su zaposleni u Odjeljenju zavičajne zbirke JU Narodna biblioteka Budve koji rade na razvijanju Digitalne biblioteke Budve, radi smanjenja troškova, odlučili da kontaktiraju kolege u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu, s molbom da njihov tim obavi to fotografisanje za račun Biblioteke. Tokom prepiske s kolegama iz Odjela posebnih zbirki, tačnije Zbirke rukopisa i starih knjiga, pojavila se informacija da je NSK nedavno nabavila originalni Ivanovićev rukopis *Anala* od antikvarijata iz Minhena, koji je specijalizovan za literaturu sa južnoslovenskih prostora (Antiquariat Slavica Verlag Dr. Anton Kovac & Südosteuropa Buchhandel). S obzirom na novu informaciju, odlučeno je da se ne nabavljaju nepotpuni prepisi, nego da se od NSK kupi digitalni primerak *Budvanskih anala*. Tako je Ivanovićeva povest o Budvi vraćena u grad iz kog je potekla.

Autograf *Budvanskih anala* sadrži ukupno 376 strana, sa tri knjige *Anala* i dodacima. Prva knjiga je potpuna, za razliku od poznatih prepisa u kojima je prilično skraćena (20, odnosno 35 poglavlja) i sadrži 46 poglavlja označenih brojevima, ali u suštini 47, jer su dva različita poglavlja označena istim brojem – 34. Druga ima 20 poglavlja, i sudeći po tom broju, poklapa se s prepisom vikara Petra Markovića. Treća knjiga, do sada nepoznata, ima sedam poglavlja. Pored *Anala*, novo-otkriveni rukopis sadrži još dva spisa:

Popis budvanskih plemića, građana, stanovnika Paštrovića, zanatlija, vojnika i članova gradskih vlasti – stane iz 1638. godine, i zbirku počasnica na narodnom jeziku, ali prema italijanskom pravopisu.

Tematski, građa je u *Budvanskim analizama* raspoređena na sledeći način: u prvoj knjizi se izlaže istorija Budve od najstarijih vremena, preko doba vladavine srednjovekovnih dinastija i Venecije, s naglaskom na položaju i povlasticama koje je grad uživao za vreme vladavine Mletačke republike. Druga knjiga se bavi gradskim crkvama i verskim životom zajednice. Treća otkriva svakodnevni život stanovnika, opisuje njihov izgled, običaje i gradske svečanosti.

Prva knjiga je, u odnosu na prepise, dosta obimnija. Bogatija je za desetak poglavlja koja su prepisivači ispuštali, usredsređujući se pretežno na period od dolaska Budve pod vlast Mletačke republike.

Nikola Vučković, prvi prevodilac *Budvanskih anala*, uporedio je zadarske prepise sa zagrebačkim i o razlozima da ne prevede 15 „zagrebačkih“ poglavlja napisao je: „Poglavljja koja su u zadarskom prepisu ispuštena odnose se na staru povijest Budve do njene predaje Mletačkoj Republici. U tim poglavljima pisac na osnovu tada raširenih genealoških kombinacija o porijeklu naroda utvrđuje porijeklo Budvana, počevši od Jafeta, sina Nojevog, iz Biblije. Zatim govori o vladarima kojima je Budva bila potčinjena. U izlaganju ove starije povijesti Budve pisac se kao izvorom gotovo isključivo služi Orbinovom knjigom *II regno degli Slavi*. Kako su to poznate Orbinove teorije, bez naučne podloge, to nema svrhe da se ta poglavljja prevedu. Tim manje što je o Orbinovoj povijesti srpskih vladara (Nemanjića, Brankovića, Balšića itd.), koja se u *Analima* najopširnije obrađuje, kod nas dosta pisano i što u tim poglavljima nema podataka koji se na Budvu neposredno odnose, pa stoga njenoj povijesti ništa ne doprinose“ (Vučković 1965: 624).

OD „ISTINE“ DO NARATIVA

U toku je novo prevođenje *Budvanskih anala*, koje će obuhvatiti integralni tekst svih poglavlja sve tri knjige. Razumljivo je da pored treće, koja se prvi put pojavljuje u javnosti, najveću pažnju izaziva prva knjiga, jer je od njenih originalnih 46/7 poglavlja do sada prevedeno 20, dakle, manje od pola. Ako se prihvati Vučkovićeve ocena da ona ne sadrže istorijske informacije već neosnovane teorije, opet je zanimljivo pratiti puteve kojim se stvaraju i fiksiraju određeni narativi. Tako se otkriva i mehanizam kojim se „istine“ autoriteta sele iz dela u delo, iz epohe u epohu. Pokazuje se kako učeni ljudi, s najboljom namerom da saberu i podele znanje, a verujući prethodnim izvorima, ili prateći neke druge potrebe i aktuelne intelektualne mode, bez provere i kritike umnožavaju zablude. I kako to, po istom obrascu, rade i oni posle njih.

Jedan takav primer je drugo poglavlje prve knjige, na 8. i 9. strani originalnog rukopisa. Ispod naslova „O tome kako se Budva nalazi u Evropi, u Liburniji“, u originalu piše:

„La città di Budua descritta summaramente nell'antecedente capitolo si troua nell'Europa, dominata da aria soauissima e temperata per tutte le stagioni d'anno, nella regione di Liburnia cioe Croatia, ciò deducendosi dalle dichiarazioni delle ragioni da più scrittori fatte, è Plinio Natural Historico, libro terzo, capitolo 2, parlando de vrbe Liburniae diuersi auttori interpretano Cattaro, il che si può senza dubio credere, mentre Felippo Vennuti, vocabulista di lingua uolgare e latina, Budua, di cui al presente si discorre, e Scuttari descriue in Liburnia e ueramente non si può che uerissima tenere l'opinione di questi scrittori. Giaché Liburnia è diuisa in Esemptia inferiore e superiore. L'inferiore da una parte confina con Macedonia et Epiro, hora detto Albania, d'altra con la superiore che è detta Illiria et è dannata falsa l'opinione di Pineto che Liburnia vide presso Zara

il contado opponendole Vegetio esser parte di Dalmatia e si legge nell'opera del Regno di Slau di don Mauro Orbini, abbate melitense, che nel assegnationi fatte di metropoli alli vescoui di Dalmatia e Croatia fù da Dalmatia fino Durazzo detta Croatia Rubbea che è interpretata per Liburnia. Da quali raggioni per infalibile si può e deue dire Budua in Liburnia.“

U prevodu Katarine Mitrović, koja je i raščitala originalni rukopis, ovo poglavlje glasi:

„Grad Budva, uopšteno opisan u prethodnom poglavlju, nalazi se u Evropi, gde preovlađuje prijatna i umerena klima u svako doba godine, u oblasti Liburniji, odnosno Hrvatskoj, što se zaključuje na osnovu izjava i promišljanja više pisaca. Tako Plinije, u delu *Poznavanje prirode*, knjiga treća, poglavlje drugo, govori o gradu Liburnije, u kome mnogi autori prepoznaju Kotor, u šta se nesumnjivo može verovati, dok Filip Venuti, pisac rečnika narodnog i latinskog jezika, piše da su Budva, o kojoj je ovde reč, i Skadar u Liburniji, a mišljenje ovih autora zaista se ne može shvatiti drugačije nego kao izuzetno tačno. Liburnija je podeljena na Donju i Gornju Esemptiju. Donja Esemptija jednom stranom graniči se s Makedonijom i Epirom, koji se danas naziva Albanija, a drugom stranom s Gornjom Esemptijom, koja se zove Ilirija. Veoma je pogrešno Pinetovo mišljenje, koji je Liburniju video u okolini Zadra, čemu se suprotstavio Vegecije, smatrajući da je ona deo Dalmacije. U delu *Kraljevstvo Slovena* don Mavra Orbina, mljetskog opata, u odeljku koji govori o dodeljivanju mitropolije episkopima Dalmacije i Hrvatske čita se da se od Dalmacije do Drača nalazi narečena Crvena Hrvatska, što se tumačilo kao Liburnija. Iz tih razloga može se nepokolebljivo smatrati da se Budva nalazi u Liburniji.“

Poglavlje počinje tvrdnjom da se Budva nalazi u evropskoj oblasti Liburniji, odnosno Hrvatskoj. Ova tvrdnja se potkrepljuje pozivanjem na Pli-

nija Starijeg i Filipa Venutija (Filippo Venuti, 1531–1587), italijanskog gramatičara i leksikografa, sastavljača popularnog *Rečnika narodnog i italijanskog jezika (Dittionario volgare & latino, 1561)*, koji je samo do kraja XVI veka doživio 19 izdanja. Potom se u argumentaciju uvodi Esemptija, naziv koji se sreće samo kod Mavra Orbina. S Orbinom, kao izvorom konačne potvrde početne tvrdnje, Krsto Ivanović okončava poglavlje. U tekstu se, takođe, pominju i autori Pineto i Vegecije, koji različito lociraju Liburniju.

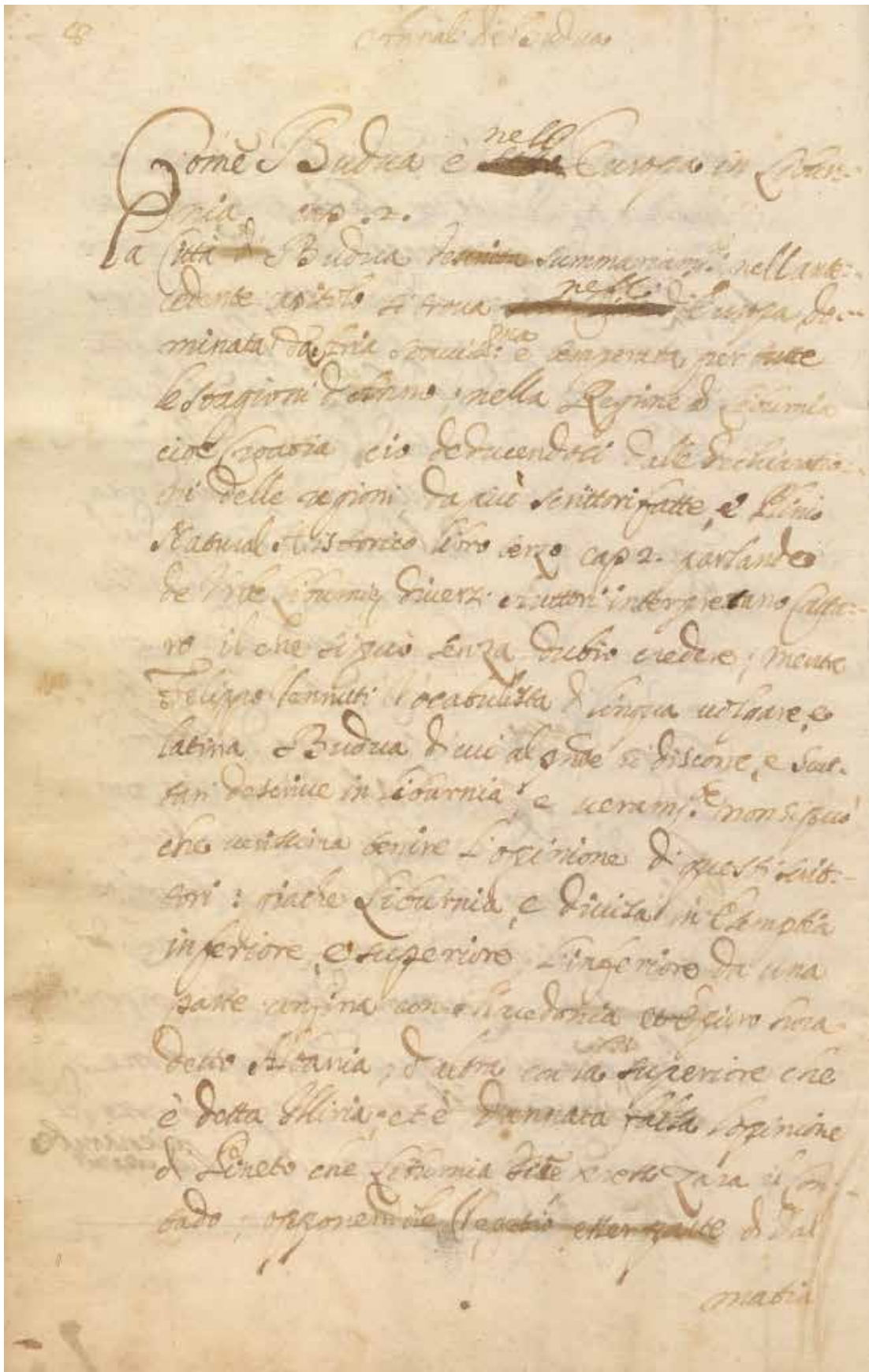
Ako ostavimo po strani zagonetku Ivanovićevog školovanja, ostaje pitanje literature koja mu je bila na raspolaganju da je koristi za pisanje *Anala*. U citiranom poglavlju pominje se pet autora. Šta je od njihovih dela Ivanović imao na polici iznad svog budvanskog radnog stola?

Može se pretpostaviti da Plinijevo *Poznavanje prirode* nije posedovao, jer da jeste, video bi da drugo poglavlje treće knjige – na koje se poziva – govori o španskoj oblasti oko reke Gvadalkivir (antička Betika – Boetica) (Pliny 1885: 153).

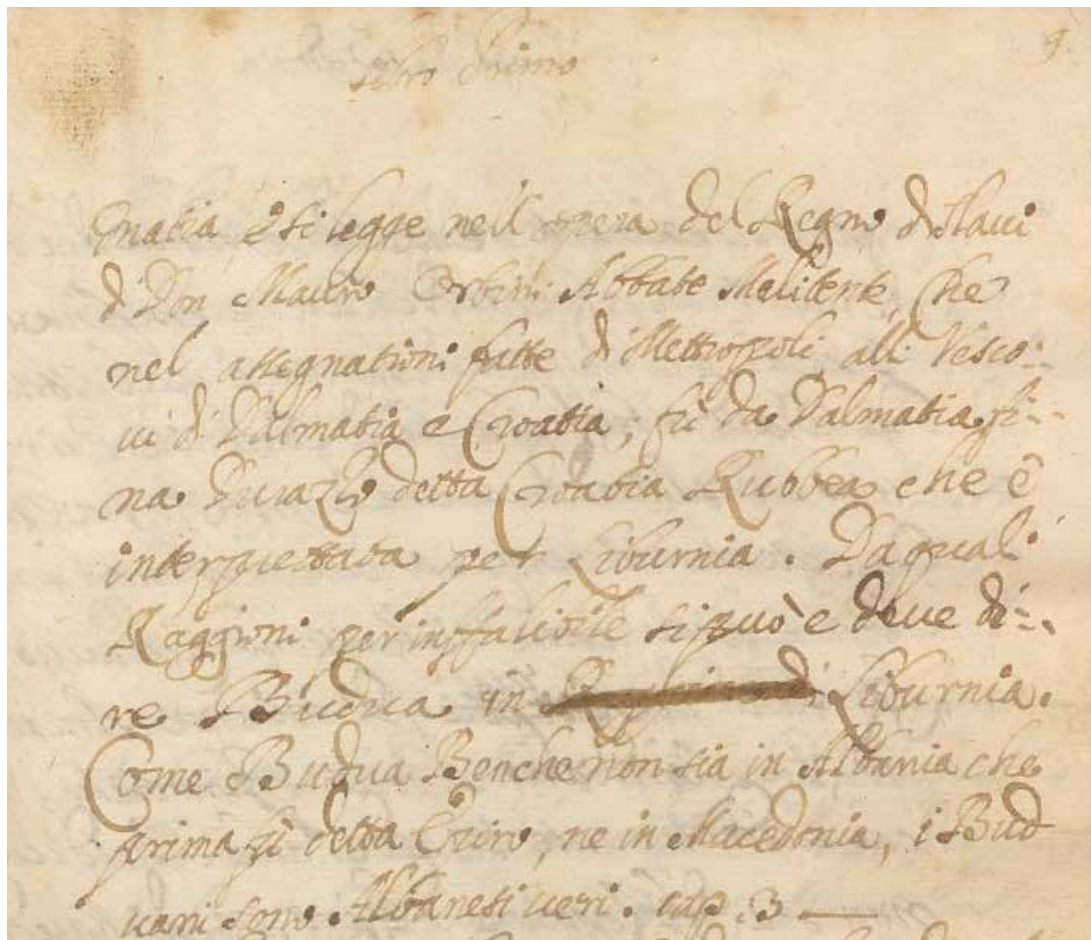
Verovatnije je da je podatak uzeo iz Venutijevog *Rečnika*, gde odrednica „Budva“ glasi: „Budua, citta, Hec budua, uae. pe. p. oppidium Liburniae, Ptol.“ (Venutti MDLXXXV: 132–133). Dakle, Budva je grad, a bila je liburnski opidijum – utvrđeni provincijski grad bez samouprave u Rimskom carstvu. Na kraju je naznaka da je izvor Ptolomej, koji je u odlomku iz *Anala* postao Plinije. Sam Venuti ne navodi knjigu niti poglavlje iz kog je preuzeo „podatak“. U Ptolomejevoj *Geografiji*, u 2. knjizi, 15. poglavlje nosi naziv „Lokacija Ilirije ili Liburnije, i Dalmacije“ (uz 5. mapu Evrope). Tu se, među mestima i rečnim ušćima Dalmacije, posle „Rizonskog zaliva“, na popisu nalazi „Butua“ (Ptolemy 1991: 68–69). Nije ga Venuti preuzeo ni od svog velikog uzora Kalepina (Ambrogio Calepio – Calepino, cca. 1435–1511), sastavljača enciklopedij-

skog dela *Latinski rečnik (Dictionarium latinum)*. Kalepino ima odrednice Liburni (narod) i Liburnija (oblast), ali u njima nema pomena Budve. Doduše, karakterizacija Budve kao opidijuma poklapa se sa odrednicom u „Popisu najstarijih i klasičnih polisa“, gde je Budva svrstana u prethelenska naselja bez priznatog statusa polisa. Autori priloga se pozivaju na pseudo-Skilaksa, „Etymologicum Magnum“ i Stefana Vizantinca (Wilkes & Fischer-Hansen 2004: 326).

Treća knjiga Plinijevog *Poznavanja prirode (Historia Naturalis)* nosi podnaslov: „Izveštaj o zemljama, državama, morima, gradovima, planinama, rekama, razdaljinama i narodima koji postoje ili su ranije postojali“. Dva-deset peto poglavlje te knjige naslovljeno je „Liburnija i Ilirik“. Njegov uvodni deo je predmet naučnih rasprava, posebno u delu gde se određuju granice Liburnije. Mate Suić, na primer, piše: „Kad bismo prikupili na jedno mjesto sve antičke pisce, grčke i rimske od 6. st. pr. Kr. pa do 6. st. po Kr., lako bismo opazili da se vrlo često Liburni posebno tretiraju, odnosno da se odvajaju od šireg ilirskog kulturno-etničkog kompleksa. [...] S druge strane, mnogi antički pisci – etnografi, geografi i historičari – često i Liburne svrstavaju u širi ilirski sklop, u onaj što ga Plinije nazivlje Illyricum generatim, od Istre do sjeverne Albanije“ (Suić 1992: 55). Slobodan Čaće navodi: „Početni dio tog opisa uistinu je neočekivan. Umjesto uvodnih napomena, na početku prikaza nove cjeline (Ilirik/Dalmacija, Panonija, Mezija, Norik te jadranski otoci), s kojom ujedno i završava treća knjiga, Plinije započinje s Liburnima koji se protežu od Raše do Krke, pa nastavlja govoreći koje su sve etnije nekada bile dio Liburna, te da se sve zajedno danas naziva ilirskim imenom; potom započinje s prikazom provincije Ilirika (= Dalmacije)“ (Čaće 2020: 153–154). Plinijev tekst koji komentarišu Suić i Čaće u prevodu glasi: „[...] deo rase Liburna su takođe Mentori, Himani (Ismeni), Enheleji, Buni i narod koji je Kalimah zvao Peuceti; svi

Sl. 1. Originalni rukopis Budvanskih anala (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb)

Sl. 2. Originalni rukopis Budvanskih anala (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb)

su oni sada okupljeni pod opštim nazivom Ilirije.⁵

U Plinijevom određivanju teritorije Liburna između reka Raše i Krke ogleđa se stanje iz doba rimske vladavine. Međutim, pre „pripitomljavanja“ Liburna, njihovog pokoravanja vlasti Rima i ulaska u sastav provincije Ilirija, potom Dalmacija, ovaj moreplovčki narod je osvajao teritorije niz istočnu jadransku obalu, do Krfa: „Pominjući Liburne kao gospodare Korkire, Strabon, ili njegov izvor (verovatno Efor), uvažio je njihovu premoć na Jadranskom moru u arhaisko vreme, bilo da se to može ispravno nazvati „talasokratijom“, ili ne“⁶ (Šašel Kos 2015: 9). Prema svedočanstvima, Liburni nisu osnivali kolonije kao Grci, već su osvojene tačke držali kao pomorska utvrđenja i podršku svojoj mornarici: „Pre-rimska Liburnija, bila je u svojoj istoriji, pomorska oblast a njeni stanovnici su smatrani okorelim piratima i moreplovcima. U stvari, prema Strabonu (6.2.4), Liburni su u nekom periodu tokom 8. v. p. n. e. držali antičku Korkiru, dok ih nisu oterali grčki naseljenici“⁷ (Kurilić & Serventi 2015: 14).

⁵ „The Menthores, the Hymani (Ismeni?), the Enchelae, the Buni, and the people whom Callimachus calls the Peucetiae, formerly formed part of it; but now the whole in general are comprised under the one name of Illiricum.“ Prema: The Natural History of Pliny. London: Henry G. Bohn, MDCCCLV, 139.

⁶ „By having mentioned the Liburni as former masters of Corcyra, Strabo, or rather his source (probably Ephoros), acknowledged their supremacy in the Adriatic in the archaic period, whether this could adequately be called a ‘thalassocracy’ or not.“

⁷ „Pre-Roman Liburnia was, throughout

Uzimajući u obzir prethodno, moglo bi se spekulirati da postoji neki prastari odjek prisustva Liburna u budvanskom kraju, naročito ako se obrati pažnja na to da Plinije u Liburne svrstava i Enhelejce. Međutim, nema objašnjenja kako je Venuti, pozivajući se na Ptolomeja, Budvu opisao kao liburnski grad.

Posle dva autoriteta čije se „mišljenje [...] zaista ne može shvatiti drugačije nego kao izuzetno tačno“, Ivanović današnjem čitaocu naglo otežava razumevanje time što uvodi niz novih geografskih imena. Bliže locira Budvu u Donjoj Esemptiji, dok je Gornja drugo ime za Iliriju, piše on. Ta donja Esemptija, to jest Liburnija, iznad je Albanije (kako se, kaže autor, u njegovo vreme zove nekadašnji Epir), a ispod Ilirije. Potom uvodi novi naziv, Dalmaciju (verovatno na tragu podele rimske provincije Ilirije na Panoniju i Dalmaciju, u vreme vladavine Oktavijana Avgusta), i staje na stranu Vegecija, koji Liburniju smešta u Dalmaciju, nasuprot Pinetu, koji je locira oko Zadra. Dakle, Liburnija bi bila južni deo rimske Dalmacije, koja se prostirala do Epira.

Ko su ova dva autora na koje se poziva Ivanović i šta imaju da kažu o Liburniji i Budvi?

Vegecije (Publius/Flavius Vegetius Renuatus, kasni IV vek), o čijem se životu malo zna, autor je poznatog priručnika o ustrojstvu vojske (*Epitoma rei militaris*) i manje poznatog priručnika iz veterine. Pošto se podatak o Liburniji i Budvi verovatno ne bi našao u knjizi o veterini, potražili smo ga u *Vojnoj organizaciji*. Liburnija se pojavljuje dva puta. U 2. knjizi, pod nazivom *Organizacija legije*, o organizaciji mornarice se kaže da ona ima dva dela: jedan s

its history, a sea-faring region and its people were regarded as notorious pirates and sea-people. In fact, according to Strabo (6.2.4), for some time during the eighth century BC, the Liburni held ancient Corcyra, until they were cast out by Greek settlers.“

ratnicima [na brodovima, prim. aut.] koji se nazivaju Liburne (Liburnae), a drugi s naoružanim šalupama.⁸ U 23. poglavlju 4. knjige autor navodi da su brodovi Liburna presudno uticali na Oktavijanovu pobjedu u bici kod Akcija 32. g. p. n. e. Budva se ne pominje ni u jednom obliku: Budua, Butua, Buthua, Buthoa/e.

Ivanovićev „Pinato“ je, u stvari, španski franjevac, Huan de Pineda (Juan de Pineda, 1513–1593), pisac enciklopedijskog dela u pet tomova *Crkvena monarhija ili Opšta istorija sveta* (*Monarchia Ecclesiastica o, Historia Universal Del Mundo*, 1576). De Pineda je čuven po tome što se verovalo da je u svojoj *Istoriji* citirao sve do tada poznate pisce. U prvoj knjizi, koja je digitalizovana i pregledana, a pokriva istoriju mediteranskog sveta do Antonijevo i Kleopatrinog poraza u bici kod Akcija (31. pre n. e.), od svih geografskih naziva i naroda koji nas zanimaju pominju se samo Iliri. Detaljno se opisuje vladavina ilirske kraljice Teute i njeno ratovanje s Rimljanima. Liburnija i Liburni se ne pominju.

Najzad, u argumentaciju se uvodi Mavro Orbin (Mauro Orbini, 1563–1610), koji će se ispostaviti kao pretežni izvor koji je koristio Ivanović, a i njega kreativno. U Orbinovom delu, koje se načelno smatra sumnjivim istorijskim izvorom, *Kraljevstvu Slovena* (*Regno de gli Slavi*, 1601), u odeljku o ratnim podvizima Dalmatinaca nalazimo odlomak: „Pokrajina Liburnija dobi to ime (kako tvrdi Strabon) po gradu Liburniji. Pineda kaže da se na mjestu Liburnije danas nalazi Zadar s okolicom. Kako se

⁸ „[...] the one of men of war called Liburnae, and the other of armed sloops.“ Prema: Flavius Vegetius Renuatus, *The Military Institutions of the Romans* (*De Re Militari*), translated from the Latin by John Clarke. London, 1767. https://archive.org/stream/pdfy-sOkC3FmoLlr4C6zz/The+Military+Institutions+Of+The+Romans+%5BDe+Re+Militari%5D_djvu.txt (pristupljeno 18. 9. 2023).

čini, isto to tvrdi i Vegecije, koji piše da Liburnija bijaše dio Dalmacije i da bijaše podređena gradu Zadru“ (Orbini 1999: 221). Strabon, u odeljku 7.5.4 svoje *Geografije* zaista navodi da je Liburnija imala grad: „A posle putovanja duž obale zemlje Japoda nailazi se na obalu zemlje Liburna, koja je petsto stadija duža od zemlje prethodnih; na ovom putovanju je reka (Krka), kojom mogu ploviti u unutrašnjost kopna trgovačka plovila, sve do zemlje Dalmatinaca, kao i do liburnijskog grada Skarda (Skradin)“.⁹ Tu, dakle, imamo imenom dva Ivanovićeva izvora: pogrešno navedenog De Pinedu (Pineto) i Vegecija. Takođe, vidimo put činjenica i „činjenica“: Vegecije pominje Liburne zbog ratno-pomorske veštine, Strabon je opisao Liburniju u svoje doba i imenovao Skardo kao njen grad; Mavro Orbin je Skardo prekrstio u Liburniju, a Krsto Ivanović je to preuzeo, za „dobru meru“ umešao i Kotor, kao možda najveći grad koji je do tada video, i sve pripisao Pliniju Starijem. Pored toga, suprotstavio je „Pineta“ i Vegecija, koji su kod Orbina saglasni u pogledu prostiranja Liburnije oko grada Zadra.

Sledeću zagonetku donosi odlomak o episkopima Dalmacije i Hrvatske i tvrdnja da: „od Dalmacije do Drača (se) nalazi Crvena Hrvatska, što se tumačilo kao Liburnija“. Na osnovu te tvrdnje Ivanović zaključuje: „može se nepokolebljivo smatrati da se Bud-

va nalazi u Liburniji“. Oblast Crvene Hrvatske stigla je do Ivanovića preko Orbina, to jest iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, koji je Orbin uvrstio u svoje delo pod naslovom *Povijest kraljeva Dalmacije*.¹⁰ U poznatoj priči o saboru u Dalmi i podeli na Belu (Donja Dalmacija) i Crvenu Hrvatsku (Gornja Dalmacija) pripoveda se i o tome da su obema oblastima određena nadbiskupska središta, te nabroja koje im biskupije pripadaju. U toj, Crvenoj Hrvatskoj, nadbiskupu Duklje pripala je i budvanska biskupija (Orbini 1999: 275–276). Moguće da se tom logikom vodio naš hroničar kad je zaključio da se Budva nalazi u Crvenoj Hrvatskoj. Međutim, ostaje nejasno kako je Crvenu Hrvatsku izjednačio sa Liburnijom, jer se ona u tekstu popa Dukljanina uopšte ne pominje. Moguće je da je osećao potrebu da učvrsti argumentaciju koju je započeo i da ne protivreći samom sebi, a ako je postojao neki drugi razlog da Budvu smesti u Liburniju, on je u sferi potpune spekulacije.

⁹ „Strab. 7.5.4: After the voyage along the coast of the country of the Iapodes comes that along the coast of the country of the Liburni, the latter being five hundred stadia longer than the former; on this voyage is a river (Krka) which is navigable inland for merchant-vessels as far as the country of the Dalmatians, and also a Liburnian city, Scardo (Skradin)“, prema: *The Geography of Strabo, literally translated, with notes, in three volumes*. London: George Bell & Sons, 1903. <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng2:notice> (pristupljeno 19. 9. 2023).

¹⁰ O nazivima Bela i Crvena Hrvatska, motivima popa Dukljanina koji su povezani sa interesima velikaške porodice Šubić i korišćenju boja za označavanje zemalja prema stranama sveta, v. više u: *Gesta Regum Sclavorum* 2009: 150. „Мислимо да је управо због нараслих Шубићевих апетита, Поп Дукљанин у коначној редакцији ГРС [Gesta Regum Sclavorum, prim. aut.] увео термин Црвена Хрватска, како би је спојио са Белом Хрватском и тиме Шубићу дао додатни легитимитет. Још нешто је веома важно. Наиме, бојама се одређују стране света од давнина, али је тај обичај далеко распрострањенији међу Северним Словенима, него код Јужних Словена. У средњовековним списима из Хрватске и Србије, бојама се никада не обележавају стране света, али се зато код Чеха и Пољака оне користе. Ово би могао да буде важан знак да је анонимни писац ГРС, највероватније био Словен из северних крајева – Чех или Пољак.“

ZAKLJUČAK

Nakon iznete analize, lako bi bilo Krstu Ivanoviću pripisati površnost, olako baratanje rečima, čak neodgovornu maštovitost. Zaista je neobično da u celom poglavlju nema nijedne korektno izvorima potkrepljene tvrdnje uprkos prividnoj detaljnosti i preciznosti. Ponegde pisci nisu napisali to što se tvrdi, ponegde nisu uopšte ništa napisali o temi, ponegde je reč o drugim piscima.

Osim Venutija, ostali autori na koje se poziva u analiziranom odeljku nalaze se kod Orbina, pa se može pretpostaviti da ih je Ivanović odatle preuzeo (makar s greškama) i da je, u stvari, prilikom pisanja raspolagao sa svega dva izvora: Orbinom i Venutijem, čiji je *Rečnik*, kao što je već pomenuto, bio popularno delo s mnoštvom izdanja u XVI i XVII veku. Stoga se izdvajaju tri pretpostavke u vezi sa Ivanovićevom „referensnom“ lekturom: ili je lično posedovao oba dela, ili su se ona mogla naći u Budvanskoj biskupiji, ili je za Venutija znao preko nekog trećeg izvora koji nije utvrđen. U prilog prvoj pretpostavci ide činjenica da je naš pisac bio iz plemićke porodice, a mladići iz tog sloja u istočnojadranskim gradovima obično su se školovali u Padovi i odatle donosili neke knjige. Kao što nema dokaza da je Krsto Ivanović studirao u Padovi, nema ni suprotnih, pa je moguće da je Venutijev *Rečnik* dospelo u porodičnu biblioteku preko nekog starijeg člana porodice ili samog Krsta Ivanovića. Moguće da je bio i u biskupiji, kao „nabavka“ nekog od njenih vikara i učitelja. Takođe, uvek ostaje otvorena mogućnost da je autor naišao na Venutija i njegovu odrednicu o Budvi u nekom trećem izvoru, koji još nije utvrđen dosadašnjim proučavanjima.

Bez namere da brani Ivanovića, autor ovog rada smatra da bi razlozi za sve što je otkriveno analizom odlomka zavredili poseban rad, koji bi uzeo u obzir okolnosti u kojima je Krsto Ivanović živeo i pisao svoju hroniku, porodične okolnosti i školovanje, kakvu

je literaturu mogao imati pri sebi, da li je ikada video neku geografsku mapu ili su mu mnogobrojni toponimi i narodi bili samo nazivi koji ne omogućavaju više od maglovite prostorne predstave. Taj rad bi eventualno osvetlio njegove želje i ambicije, te predstavio intelektualne običaje vremena i drugačiji odnos od današnjeg prema konceptu autorstva i odgovornosti istoričara za svoj tekst.

BIBLIOGRAFIJA

Objavljeni izvori

De Pineda, Juan. 1588. *Monarchia ecclesiastica*. Salamanca: La officina de Iuan Fernandez.

Flavius Vegetius Renatus. 1767. *The Military Institutions of the Romans (De Re Militari)*, translated from the Latin by John Clarke. London. https://archive.org/stream/pdfy-sOkC3FmoLr4C6zz/The+Military+Institutions+Of+The+Romans+%5BDe+Re+Militari%5D_djvu.txt (pristupljeno 18. 9. 2023).

Gesta Regum Sclavorum. Том. II (коментар Тибор Живковић). Београд: Историјски институт; Никшић: Манастир Острог, 2009.

Ивановић, Крсто. 1996. *Драме и писма* (прир. Милош Милошевић и Мирослав Лукетић). Цетиње: Обод.

Orbini, Mavro. 1999. *Kraljevstvo Slavena*. Zagreb: Golden marketing: Narodne novine.

Pliny. 1855. *The Natural History*, Vol 1. London: Henry G. Bohn. <https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-57011150R-mvset> (pristupljeno 20. 9. 2023).

Ptolemy, Claudius. 1991. *The Geography*. New York: Dover Publications. https://archive.org/details/clauidius-ptolemy-the-geography_202105/page/n5/mode/2up (pristupljeno 20. 9. 2023).

The Geography of Strabo, literally tran-

slated, with notes, in three volumes. London: George Bell & Sons, 1903. <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001.perseus-eng2:notice> (pristupljeno 19. 9. 2023).

Venuti, Filippo. MDLXXXV. *Dittionario volgare, & Latino*. Venetia: Appresso gli heredi di Luigi Valuassori & Gio. Domenico Micheli. https://books.google.me/books?id=dym_squ9oIYC&am-p;pg=PP3#v=onepage&am-p;q&am-p;f=false (pristupljeno 19. 9. 2023).

Vučković, Nikola. 1965. „Budvanski anali Krsta Ivanovića“. *Istorijski zapisi* XXII(4): 623–652.

Literatura

Čače, Slobodan. 2020. „Početak Plinijeve opisa Ilirika (Nat. hist. 3, 139) i Liburni“. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 113(1): 151–181. <https://idus.us.es/handle/11441/128459> (pristupljeno 18. 9. 2023).

Kurilić, Anamarija & Zrinka Serventi. 2015. „Buried Far Away: Easterners in Roman Liburnia“. *Annales Universitatis Apulensis: Series Historica* 19 (II): 13–36.

Лукеџић, Мирослав. 1996. „Крсто Ивановић, прилог хронологији живота“. У: Ивановић, Крсто. *Драме и њисма* (прир. Милош Милошевић и Мирослав Лукеџић). Цетиње: Обод, 323–338.

Suić, Mate. 1992. „Liburnija i Liburni u vrijeme Velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz CIL V.3346)“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 24–25(1): 55–66. <https://hrcak.srce.hr/file/42214> (pristupljeno 19. 9. 2023).

ŠašelKos, Marjeta. 2015. „Corcyrain Strabo’s Geography“. In: Antonetti, Claudia & Edoardo Cavalli (eds). *Prospective Corciresi*. Pisa: Edizioni ETS.

Velimirović, Miloš. 1963. „Novi podaci o Hristoforu Ivanoviću“. *Zvuk* 57: 243–255.

Wilkes, John & Tobias Fischer-Hansen. 2004. „The Adriatic“. In: Herman Hansen, Mogens & Thomas Heine Nielsen (eds). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford: Oxford University Press. <https://www.ancientportsantiques.com/wp-content/uploads/Documents/AUTHORS/Hansen&Nielsen2004-LexiquePoleis.pdf> (pristupljeno 19. 9. 2023).

HOW ANCIENT BUDVANS BECAME LIBURNIANS IN THE *ANNALS OF BUDVA* BY THE REV. KRSTO IVANOVIĆ

Abstract: Annals of Budva by rev. Krsto Ivanović tells the history of Budva in three parts. The introductory part of this paper presents the history of the original, transcripts and the translation of the work. The cause for selective choice in the existing translation is the fact that Ivanović abundantly used theories by Mauro Orbini that are known for their historical non-accurateness. Therefore, some parts were judged as unworthy of translating and publishing efforts. Translation in progress of the integral text of *Annals* gives an opportunity to follow the course of the geopolitical locating of Budva and its citizens in the past. Even if we suppose that not all statements are historically confirmed, it is possible to look into the process of forming the narrative and to discover mechanisms of transposition of correct information combined with historical errors. As an example, the author used a passage from the second chapter of the first book. It describes Budvans as Liburnians, situating the city in Liburnia, i.e. Croatia. Ivanović refers to older sources, such as Plinius the Elder. The analysis reveals

significant factual errors. The final part of the paper suggests that one should take into account circumstances of the times, family status and education that Ivanović may have received, available literature and geographical maps at his disposition. The conclusion is that authors and works from the past should not be judged from the perspective of modern scientific methods and findings.

Keywords: Krsto Ivanović, *Annals of Budva*, historical truth, Budvans, Liburnians

by the same author are published in the same year, each is assigned a letter in alphabetical order, e.g., 2022a, 2022b, 2022c...

The following is an overview with examples of the most commonly cited types of bibliographic entries:

1. monographs: Палавестра, Александар. 2011. *Културни контексти археологије*. Београд: Филозофски факултет.
2. articles in journals and other periodical publications: Theodossiev, Nikola. 2000. „The Dead with Golden faces. II. Other evidence and connections“. *Oxford Journal of Archaeology* 19(2): 175–209.
3. papers in conference proceedings: Vlahović, Dobrila & Žarko Milošević, „Kulturno dobro 'Ostaci Kastela i Lazareta' – potencijal ili ograničenje“. 2018. In: Medin, Dušan i Goran Pajović (eds). *Zidine nad nemirnim morem: zbornik radova o Kastelu i Lazaretu* (second edition). Budva: JU Muzeji i galerije Budve, 87–94.
4. master's theses and doctoral dissertations: Богојевић-Глушчевић, Невенка. 1984. *Својинско-правни односи у Кошору у XIV вијеку* (doctoral dissertation). Београд: Универзитет у Београду, Правни факултет.
5. Internet sources: Usmiani, Ante. 1983. „Bellafusa“. *Hrvatski biografski leksikon*. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1652> (accessed 1. 8. 2023).

ISSN 3027-4222

9 773027 422001 >